

## پیش‌خوانی

**نظری بر یک یادمان در باب سلوک فردی و اجتماعی آیت‌الله نصرالله شاه آبادی**

### عالم اخلاقی

■ **محمد رضا کاتبینی**

اثری که هم‌اینک در معرفی آن سخن می‌رود، در آستانه‌نخستین سالروز رحلت زنده یساذ آیت‌الله حاج شیخ نصرالله شاه آبادی نشر یافت و در صدد آن بود که مخاطبان خصوصاً جوانان را، بسیره

آن عالم مجاهد آشنا سازد. در این یادنامه، بیشتر در باب عمال اخلاقی آن بزرگ سخن رفته است، چه اینکه حسن خلق، از مهم‌ترین عوامل توفیق وی به شمار می‌رفت. دفتر آیت‌الله شاه آبادی در دیپاچهای بر این مجموعه، چنین آورده است:

«خداوند در قرآن پیامبر رحمت خویش حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی صلی الله علیه و‌آله را به اوصاف حمیده‌ای توصیف می‌نماید، وایشان را به جهت‌اخلاق حمیده‌اش می‌ستاید ومنتذکر این نکته می‌گردد که چنانچه دارای این‌وی روی باز و خلق خوش نبودی مردم از اطرافت پراکنده می‌شدند. باری خداوند شخص اول عالم خلقت راالگوی جهانیان در تمامی مراتب زندگی معرفی می‌نماید که‌اولین و مهم‌ترین آن اخلاق نیکویی رسول مهربانی‌ها به‌خلایق می‌باشد. آن‌حضرت نزدیک‌ترین انسان‌ها را به خویش خوش اخلاق‌ترین ایشان معرفی کرده است. در اخلاق پیامبر رحمت‌ان این نکته‌بیش از همه به چشم می‌خورد، پیامبر متواضع‌ترین مردم بود، هر که‌او را دعوت می‌نمود اجابت می‌کرد. پیامبر نسبتب همه‌باجبعت بود. پیامبر از کسی کینه‌به دل نمی‌گرفت مگر دشمنان خدا. پیامبر در انجام اوامر الهی کوتاهی نمی‌کرد. پیامبر در مقابل خلاف‌اعمالش نمی‌نمود. پیامبر در دسترس مردم بود. پیامبر از مراجعات مردم ملول و آزرده نمی‌شد. پیامبر نسبتب به فقرا و ایتام و بی‌سری‌رستان بسیار عطفوب بود. پیامبر در‌گره گشایی‌از مشکلات مردم پیشقدم بود. درد و ناراحتی مردم‌او را می‌آزد. پیامبر از کسی توقع نداشت. پیامبر در سلام کردن پیشقدم بود. این‌ها

بی‌سری‌رستان بسیار عطفوب بود. پیامبر در‌گره گشایی‌از مشکلات مردم پیشقدم بود. درد و ناراحتی مردم‌او را می‌آزد. پیامبر از کسی توقع نداشت. پیامبر در سلام کردن پیشقدم بود. این‌ها



زنده یاد آیت‌الله حاج‌نصیرالله شاه آبادی

گوشه‌ای از هزاران صفات حمیده‌آسوه و الگوی بشریت حضرت ختمی مرتبت صلی الله علیه و‌آله می‌باشد، که‌اهل بیت علیه‌السلام نیز-به همین سیره بودند. مومنین حقیقی و در اس‌انها علمای امت محمد که‌پیشوایان و رهبران امت‌اسلامی می‌باشند نیز از همین الگو پی‌روی نموده‌اند.

مرحوم آیت‌الله آقای حاج‌شیخ نصرالله شاه آبادی رضوان الله تعالی علیه‌فرزند عالم و‌عارف کامل مرحوم آیت‌الله‌العلمی میرزا محمدعلی کاشف‌الآبادی (اعلی‌الیه مقامه‌الشریف) که‌عمر با برکت خویش را در میان مردم در شهرهای تهران و نجف و قم سسیری نمونده، نمونه‌بازر اخلاق‌اسلامی برای جامعه‌معاصر بود. هر یک اندکی‌با ایشان آشنایی داشت اخلاق حمیده‌نبی‌سوی را در جود این عالم متواضع و محبوب و خوش خلق می‌یافت. آنسوه مومنین و جوانان گریبان درتشییع پیکر پاک این عالم مردمی گواهی‌براین مطلب‌است. مرحوم آیت‌الله شاه آبادی‌به دنبال وصل و آشتی بود و از تفرقه و اختلاف برهیزی می‌کرد.وی در نجف‌اشرف همزه‌وصل بیوت علمای اعلام بود و تا در نجف بود نگذاشت تضادی بر علیه‌نهضت اسلامی صورت گیرد. آیت‌الله‌شاه‌آبادی این سیره و مرام را تا آخر عمر داشت و علت ورودش به مجلس خیرگان رهبری، بازگشت اخلاق و دیانت و وحدت و انسجام به‌جامعه بود.‌کتاب حاضر گوشه‌ای‌از مکالم‌این شخصیت وارسته‌از زبان بزرگان به‌پیوست زندگی‌نامه و پیام‌های تسلیت و‌اشعار درباره‌ان عالم اخلاقی می‌باشد.

البته در کتاب حدیث نصر به‌صورت مفصل‌خاطرات زندگی ایشان شرح داده‌شده‌است و این کتاب مختصری‌از احوالاتشان‌است که‌به مناسبت اولین سالگرد رحلت آن عالم‌خادم پیش روی مومنین به‌خصوص طلاب و جوانان جویای فیوضات رحمانی می‌باشد. امید که‌مورد توجه حضرت حق تعالی قرار بگیرد.»



**گذری بر زمینه‌های تاریخی و اجتماعی پیدایش نهضت جنگل**

# واکنشی دینی و ملی در برابر تباهی ایران

■ **زهرارضای یزدی**

روزهایی که بر ما می‌گذرد، تداعی‌گر برهه‌ای است که زنده‌یاد میرزا کوچک خان جنگلی، از تباط خویش با کمونیست‌های رشت را قطع کرد و عازم قومن شد تا مجدداً به یاران خویش در جنگل بپیوندد. علت عمدهٔ ایس امر، آن نبود که این عده به تبلیغ مرام خویش و توهین به مقدسات مردم می‌پرداختند و او پذیرای این امر نبود. به همین مناسبت و در مقالی که پیش روی شماست، بسترهای تاریخی و اجتماعی نهضت جنگل مورد بازخوانی قرار گرفته است.

■ ■ ■

■ **استعمار، میوه انقلاب صنعتی انگلستان و انقلاب کبیر فرانسه**

میوه‌های انقلاب صنعتی انگلستان و انقلاب کبیر فرانسه، در قرن ۱۹ به بار نشست. بدین معنی که مختصات فکری - فلسفی این تحولات، به گسترش پرشتاب و همه‌جانبه سرمایه‌انجامیدر نتیجهٔ بازارهای جهانی مورد توجه قرار گرفت. وجود مواد خام کلان و نیروی کار ارزان و بازارهای متنوع در شرق، نگاه بورژوازی غربی را به سمت آفریقاو آسیامتوجه نمودی‌س که به گونه‌ای که با عنوان کشور «آفتاب‌بی غروب» شهرت یافت؛از تشدید نموندها

در واقع معاهدات دیپلماتیک، در پجه‌ای بود برای نفوذ اقتصادی در ایران. در سده نوزدهم حجم کلی تجارت خارجی، حدود۱برابر شد و در فاصله سالهای ۱۲۰۹ ش ۱۲۷۹ ش، میزان واردات ایران از دوهزار پوند به بیش از پنج هزار پوند رسید؛در نتیجه ایران، کلادرا مسیر ادغام در شبکه اروپایی تجارت بین المللی قرار گرفت. به نظر می‌رسد از مستندات معاهدات و رویدادهای سیاسی در سطح بین المللی - که ایران در مرکزیت آن قرار داشت- بتوان محل تبیینی زیر را استخراج نمود:شکست نظامی، امتیازات دیپلماتیک، امتیازات تجاری، نفوذ اقتصادی و تضعیف صنایع دستی و اشتگی اجتماعی

■ **انگلستان و اندیشه تقسیم کشورهای ایران و عثمانی**
سیاست انگلستان از ابتدای قرن ۱۹، براساس حمایت دولت عثمانی و دور نگه داشتن روس‌ها از آن مناطق قرار داشت که مهم‌ترین نمونه‌های آن، جنگ‌های کریمه و کنگره بودند. اما از سال ۱۸۹۴ به بعد، تغییرات سیاست انگلیس رخ داد. بدین معنی که فکر تقسیم کشورهای منطقهٔ جملهٔ ایران و عثمانی را، به مناطق نفوذ دنبال کرد. آلمان‌ها از موقعیت استفاده کرده و به نزدیکی بیشتر به عثمانی پرداختند. روس‌ها که از نفوذ آلمان‌ها در خاورمیانه به هراس افتاده بودند، برای تحکیم موقعیت خود و به بهانه کالی نبودن قوای داخلی ایران، عده‌ای قزاق روسی را برای حفظ کنسولگری و



نمایی از فاجعه قحطی بزرگ در بی بی جنگ جهانی اول

**یک مأمور امداد شرایط قحطی اول در ایران را، چنین گزارش داده است: « مردم] بر سر هر قوطی خالی که دور انداخته می‌شد، وحشیانه با هم می‌جنگیدند! زنان برای یک قوطی گوشت کنسرو یا برای چند تکه نان خشک، تن فروشی می کردند. من مردم گرسنه‌ای را دیدم که پهن می‌خوردند و دسته‌های خا‌ردار سبزه را- که آفتاب سوزان تابستان سوزانده بودشان- به دهان می گذاشتند. از دیگر صحنه‌های رقت بار، مردگانی بودند که کنار جاده افتاده بودند و نگاه بی جان و چشمان غیر طبیعی و بزرگشان را، مگس‌های خورند و آفتاب دهشتناک بر آنها می‌تابد...**
»

■ **نقش شرایط بهداشتی ایران در پیدایش نهضت جنگل**
با توجه به فضایی که در خصوص وضعیت رفاه مردم در نیمه دوم قرن ۱۹ ترسیم شد، حدس منطقی وضعیت بهداشت زیست رعایا دشوار نیست. طایفوب در «کتاب احمد» به موردی اشاره می‌کند مانند: «تراشیدن موی سر اطفال یا جوانان و پیران در وطن ما، بر همه کس معلوم است. تیغ‌های زنگدار و لته‌های چرکس - که به دسته تیغه‌ها پیچیده اند - یعنی نکتک را مجسم کرده و اطفال را به انواع ناخوشیهای تحت‌الجلد، دچار می‌کنند. خزینه‌های حمام‌های ما- که زوی یا بنصذ نفر آدم در آن غسل و جهال و اطفال در آدراری می‌کردند- چون اساس کربت آب را به تغییر طعم و لوس گذاشته‌ای، علی‌الحساب وضع به همان قرار است و گویا صد سال دیگر هم خواهد بود. می‌رسیم به مقابل مسلخی که قضبان شهر حیوان ذبح می‌کنند و گوشتش را برده در بازار و سائر معابر می‌فروشند. اول که به اشتراک مقابل این گنده‌گا بگذریم، از یک طرف بوی گند - که می‌بالعه نیم فرس‌خ صحرای خدا را متفتن نموده- نمی‌گذاشت دستمال را از دهن و دماغ خودماند؛ و تفتن نماییم از یک طرف به قدر پنجاه سگ چرکین و هار، هم آواز دور ما را گرفته و عوعو می‌زدند...»

■ **نقش شرایط بهداشتی ایران در پیدایش نهضت جنگل**
با توجه به فضایی که در خصوص وضعیت رفاه مردم در نیمه دوم قرن ۱۹ ترسیم شد، حدس منطقی وضعیت بهداشت زیست رعایا دشوار نیست. طایفوب در «کتاب احمد» به موردی اشاره می‌کند مانند: «تراشیدن موی سر اطفال یا جوانان و پیران در وطن ما، بر همه کس معلوم است. تیغ‌های زنگدار و لته‌های چرکس - که به دسته تیغه‌ها پیچیده اند - یعنی نکتک را مجسم کرده و اطفال را به انواع ناخوشیهای تحت‌الجلد، دچار می‌کنند. خزینه‌های حمام‌های ما- که زوی یا بنصذ نفر آدم در آن غسل و جهال و اطفال در آدراری می‌کردند- چون اساس کربت آب را به تغییر طعم و لوس گذاشته‌ای، علی‌الحساب وضع به همان قرار است و گویا صد سال دیگر هم خواهد بود. می‌رسیم به مقابل مسلخی که قضبان شهر حیوان ذبح می‌کنند و گوشتش را برده در بازار و سائر معابر می‌فروشند. اول که به اشتراک مقابل این گنده‌گا بگذریم، از یک طرف بوی گند - که می‌بالعه نیم فرس‌خ صحرای خدا را متفتن نموده- نمی‌گذاشت دستمال را از دهن و دماغ خودماند؛ و تفتن نماییم از یک طرف به قدر پنجاه سگ چرکین و هار، هم آواز دور ما را گرفته و عوعو می‌زدند...»

■ **نقش شرایط بهداشتی ایران در پیدایش نهضت جنگل**

نگون بخت به عنوان قربانی ختم می‌شد. شعار فرمانروایان چنین بود: هرچه می‌توانید و هر زمان که می‌توانید، به دست آورید!

■ **نقش شرایط اقتصادی ایران در پیدایش نهضت جنگل**
بروز جنگ جهانی اول، شرایط مذکور اکاملاًبحرانی نمود بطوریکه وضعیت اقتصادی کشور در اثر تورم و بیکاری و ضبط موادغذایی به دست اشغالگران، روند تاج‌و تجاوز و قتل مردم (عمدتا دهقانان بی‌گناه) به شدت رو به وخامت نهاد. در گزارش‌ها چنین عباراتی به چشم می‌خورد: در شمال شرقی ایران نه تنها مردم عادی ماهاسات طعم گوشت را انچشیده‌اند، حتی از قوت لامبوت خود، یعنی نان نیز محروم هستند؛ گرسنگی، این مردم را چنان در هم بیچپیده که دیگر خود کشتی یا مصرف مردار حیوانات که در بیرون دیوارهای شهر افتاده، گری‌خ از کار ایشان نخواهد گشود؛با وجود آنکه روزانه فقط در تهران، ۳۰ هزار تن غذا توزیع می‌شد، روزانه ۱۸۰ تن در همان هنگام، از گرسنگی می‌مردند؛اوضاع در شهرسنان هایدتر بود. بطوریکه در گزارشها، خبر از مرگ روزانه هزاران تن در شهرهایی چون: قم، مشهد، همدان، کرمانشاه، قزوین و اراک داده می‌شد. یک مأمور امداد از یک هیئت مذهبی امریکایی، چنین گزارش داده‌است: « مردم] بر سر هر قوطی خالی که دور انداخته می‌شد، وحشیانه با هم می‌جنگیدند... زنان کرد و بومیان دیگر برای یک قوطی گوشت کنسرو یا برای چند تکه نان خشک، تن فروشی می کردند... من مردم گرسنه‌ای را دیدم که پهن می‌خوردند و دسته‌های خاردار سبزه را- که آفتاب سوزان تابستان سوزانده بودشان- به دهان می گذاشتند. از دیگر صحنه‌های رقت بار، مردگانی بودند که کنار جاده افتاده بودند و نگاه بی جان و چشمان غیر طبیعی و بزرگشان را، مگس‌های خورند و آفتاب دهشتناک بر آنها می‌تابد...»

■ **نقش شرایط بهداشتی ایران در پیدایش نهضت جنگل**

با توجه به فضایی که در خصوص وضعیت رفاه مردم در نیمه دوم قرن ۱۹ ترسیم شد، حدس منطقی وضعیت بهداشت زیست رعایا دشوار نیست. طایفوب در «کتاب احمد» به موردی اشاره می‌کند مانند: «تراشیدن موی سر اطفال یا جوانان و پیران در وطن ما، بر همه کس معلوم است. تیغ‌های زنگدار و لته‌های چرکس - که به دسته تیغه‌ها پیچیده اند - یعنی نکتک را مجسم کرده و اطفال را به انواع ناخوشیهای تحت‌الجلد، دچار می‌کنند. خزینه‌های حمام‌های ما- که زوی یا بنصذ نفر آدم در آن غسل و جهال و اطفال در آدراری می‌کردند- چون اساس کربت آب را به تغییر طعم و لوس گذاشته‌ای، علی‌الحساب وضع به همان قرار است و گویا صد سال دیگر هم خواهد بود. می‌رسیم به مقابل مسلخی که قضبان شهر حیوان ذبح می‌کنند و گوشتش را برده در بازار و سائر معابر می‌فروشند. اول که به اشتراک مقابل این گنده‌گا بگذریم، از یک طرف بوی گند - که می‌بالعه نیم فرس‌خ صحرای خدا را متفتن نموده- نمی‌گذاشت دستمال را از دهن و دماغ خودماند؛ و تفتن نماییم از یک طرف به قدر پنجاه سگ چرکین و هار، هم آواز دور ما را گرفته و عوعو می‌زدند...»

■ **نقش شرایط آموزشی ایران در پیدایش نهضت جنگل**

به طور کلی می‌توان، دو نوع نهاد آموزشی را در نظام سنتی قبل مشروطه تشخیص داد: اول مکتب خان‌ها که کودکان در آن خواندن و نوشتن می‌آموختند و نوع دوم مدارس دینی یا همان حوزه‌های علمیه که افرادی که قصد طلبگی داشتند، در آنها درس می‌خواندند. تنها تعیان و توانگران و بازرگانان بودند که فرزندان خود را برای درس خواندن به مکتب‌ها می‌فرستادند، این هم در حدی که در دیار و بازار به کارشان آید و توده مردم، به درس خواندن احساس نیاز نمی‌کردند یا اینکه وسع مالی‌شان اجازه نمی‌داد! از طرف دیگر شیوه مرسوم در مکتب‌ها، ناسا و نادرست بود. مثلاً برای شناختن الفبا، به بیش از یک سال زمان نیاز بود یا این همه رواج و رونق مدارس علوم دینی در انقلاب مشروطه، نمایان بود، چه اینکه طلاب در برخی اعتراضات نخستین این جنبش، پیشگام بودند.

اگر چه کوشش برای نوین کردن سیستم آموزشی و کسب علوم جدید، بیشتر هم توسط کسانی همچون عباس میرزا با اعزام تعدادی دانشجو به فرنگ انجام یافته بود، اما اولین فعالیت‌های متمرکز و سازمان‌یافته ایران، به تأسیس دارالفنون مرتبط می‌شود. از اوایل سلطنت مظفرالدین شاه، این فرایند در گسترش آموزش مدرن سرعت بیشتری یافت. به طوری‌که در تهران جمعیتی از فعالان این نهضت فرهنگی، در تشکیلی تحت عنوان «انجمن معارف» گرد آمدند که برجسته‌ترین آنها، عبارت بودند از: امین‌الدوله، حاجی میرزا یحیی دولت آبادی، احتشام السلطنه و حاجی امین‌الضرب. با این همه نقصان آموزش و نیز تمایل عمومی برای توسعه آموزشی و فرهنگی را، می‌توان از بدستترهای فرهنگی و آموزشی نهضت جنگل قلمداد کرد.

اتباع خود، به ایران آورده و گارد مسلح تشکیل دادند. انگلستان هم برای عقب نماندن از حریف، عده‌ای سرباز هندی را به بهانه محافظت از سفارت خود، وارد ایران نمود. در آن دوره، عملاً مرزهای ایران شکسته شده بود و هر روز عده‌ای با اسلحه، وارد خاک ایران می‌شدند! ضمن اینکه ترس از حضور رقیب سوم، زمینه نوعی تردید به موجب قرارداد نسوم که به قیامرداد ۱۹۰۷ میلادی درآستانه می‌دهد: «رعایای شاه سفیر نسیستند و شرواوه و مدارک اندکی، مبنی بر فقر شدید در مملکت او وجود دارد». وی اندک بودن شمار کارگران و نیز سیار بودنشان را امتیازی برای آنها جهت درخواست برای دستمزد بیشتر می‌داند. «استاک» نیز مشاهده می‌کند که کمبود نیروی کار، قدرت چانه زنی زارعان را افزایش می‌دهد: «وی رقم رفته به نظر می‌رسد که مستاجر ایرانی، تا هنگامیکه اجاره خود را بپردازد، از اجاره داری خود بهره‌مند و مطمئن است.» از این به بعد هر چقدر به اواخر قرن ۱۹ نزدیک می‌شویم، شاهد خالی تر شدن سبد خانوار روستایی و کاهش رفاه معیشتی مردم هستیم که اگر با نگاهی جامعه‌شناختی تر به پدیده مذکور دقیق شویم، می‌توان مکانیزم این تحولات اجتماعی - اقتصادی را اینطور تبیین نمود: به سبب بهبود سیستم حمل و نقل، ایجاد خطوط جدید ناگرفا به اروپا، بافت و آمد کشتیهای بخار در دریا دری امتیاز راه آهن خاقتن - خر مشهر رایسای آلمان‌ها بگیرد، تا آنها از طریق راه آهن برن - استامبول - بغداد به خلیج فارس متصل شوند. در این دوران که به «مصلح مشعل» مشهور است، دولت انگلستان علی‌رغم مخالفت با اقدامات روسیه، از ترس نزدیکتر شدن روسیه به آلمان، هیچگونه جلوه‌گری‌ای از اقدامات آن کشور به عمل نیاورد، بلکه سیاستش را بدین قرار گذاشت که با حمایت از رحال و سیاستمداران ایرانی طرفدار خود و نیز با به روی کار آوردن کابینه‌های طرفدار انگلستان، منافع مورد نظرش را تأمین کند. شسایان ذکر است که در ۱۹۰۸، انقلاب بر تکه‌ای جوان که یقیناً متأثر از انقلاب مشروطه بود، معاهدات استعماری غربیان را دچار تغییر نمود!

■ **تحولات پس از جنگ جهانی دوم، بستر ساز نهضت جنگل**

جنگ جهانی اول، تنها در مدتی کوتاه پس از تاجگذاری احمد شاه آغاز گردید. اعلام بی‌طرفی ایران، مورد توجه جامعه جهانی درگیر جنگ واقع نشدها تشکیل امپراطوری نوپای آلمان مستشمل بر وحدت ۳۶ کشور کوچک و بزرگ ایتالیا مر کب از هفت کشور کوچک، نقشه سیاسی اروپا را دستخوش تغییر نمود. در نتیجه «اتحاد ملث» شامل آلمان، ایتالیاواوتریش، با هدف تقسیم بندی دوباره جهان، خطری جدی برای منافع کشورهای فرانسه، انگلیس و روسیه، یعنی «تفاق ملث» ایجاد کرد. باید اضافه کرد در چنین شرایطی که یک بحران بین المللی رخ داده بود و ایران به جهت



هجوم مردم برای راهپایان در ارد بوشند

## ساریخ

کفت و کومر۸۸۴۹۸۴۳۷